

Формування інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Скупейко В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського державного університету бізнесу та права

У статті визначено потребу у формуванні інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Окреслено аспекти формалізації обраного напрямку дослідження. Акцентовано увагу на дуальній природі інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Розкрито онтологічний зміст поняття «механізм». Окреслено необхідність дотримання управлінського підходу у процесі провадження дослідження та націленості на досягнення стратегічної мети об'єкта.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, механізм, інституційно-економічний механізм, аграрна сфера, конфліктне середовище, управлінський підхід.

Скупейко В.В. ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье определена потребность в формировании институционально-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Очерчены аспекты формализации избранного направления исследования. Акцентировано внимание на дуальной природе институционально-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Раскрыто онтологическое содержание понятия «механизм». Очерчена необходимость соблюдения управленческого подхода в процессе осуществления исследования и нацеленности на достижение стратегической цели объекта.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, конкурентоспособность, механизм, институционально-экономический механизм, аграрная сфера, конфликтная среда, управленческий подход.

Skupeyko V.V. ESTABLISHING AN INSTITUTIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL FIRMS

The article determines the need for establishing an institutional and economic mechanism for ensuring an appropriate competitiveness level of agricultural firms. Formalization aspects of the chosen research direction are outlined. The attention is paid to the dual nature of the institutional and economic mechanism for ensuring an appropriate competitiveness level of agricultural firms. The article investigates an ontological meaning of the term "mechanism". The author has identified the need for adhering to a managerial approach during the research and for achieving the strategic goal of the object.

Keywords: agricultural firms, competitiveness, mechanism, institutional and economic mechanism, agricultural sector, conflict environment, managerial approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства не може відбуватися ситуативно, а потребує реалізації системних заходів у напрямі зміцнення його конкурентних позицій на ринку. У зв'язку з цим очевидно, що процес забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не є випадковим (стохастичним) і передбачає формалізацію ефективного інструментарію гарантування його керованості в контексті досягнення стратегічних ринкових цілей. Роль такого інструментарію покликаний виконувати сформо-

ваний інституційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, параметри ресурсно-функціональної спроможності якого визначають не лише перспективи завоювання й утримання позицій на пріоритетних сегментах аграрного ринку, але й чіткі засоби та послідовність реалізації маркетингової стратегії підприємства в умовах динамічних змін ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для організації та регулювання економічних відносин залежно від їх специфіки та ієрархічного рівня управління науковці пропо-

нують використовувати широкий спектр модифікації різноманітних механізмів. Зокрема, прихильниками формування господарського механізму є В. Бойко [1], С. Мочерний [2] та А. Чухно [3]; створення фінансово-економічного механізму обґрунтовує Н. Бакаренко [4]; доцільною побудову організаційно-економічного механізму вважають О. Грішнова і В. Василик [5], М. Мандзюк [6], Л. Ситник [7] та О. Тридід [8]; спрямованістю на формалізацію соціального механізму характеризується наукова позиція Т. Поснової [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри достатній масив досліджень залишається низка питань щодо досліджень, які проводилися у напрямі формування відповідного інституційно-економічного механізму, який мав би здатність найбільш адекватно та комплексно задовольнити ресурсно-управлінські потреби в розрізі функціональних компонент забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, постає нагальна потреба у вирішенні питання щодо адекватності інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, який характеризуватиметься ступенем відповідності його розвитку сучасним вимогам і потребам середовища ринково-економічного обігу на конкретному етапі трансформаційних перетворень аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теоретико-методологічних аспектів формалізації інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств зумовлене такими чинниками, як:

1) наявність безперервних трансформаційних процесів у сільському господарстві, незавершеність земельної реформи та невизначеність параметрів функціонування ринку обігу земель сільськогосподарського призначення;

2) невпинний розвиток науково-технічного прогресу та інтенсивне впровадження його досягнень у виробничо-господарську діяльність, що постійно змінює вплив ключових детермінант на ефективність функціонування сільськогосподарського підприємства, а отже, потребує періодичного перегляду усталених підходів до забезпечення його конкурентоспроможності;

3) наростаючі євроінтеграційні процеси та лібералізація зовнішньоторговельних відносин в АПК;

4) загострення конкурентної боротьби, посилення проявів недобросовісної конкуренції на аграрному ринку та поширення практики застосування інструментів інституційного лобювання комерційних інтересів окремих суб'єктів господарювання в АПК;

5) відсутність справедливого прозорого механізму розподілу ресурсів державної фінансової підтримки між сільськогосподарськими підприємствами, що підміняє базові засади ведення здорової конкуренції;

6) несформованість і занедбаність інфраструктури аграрного ринку, що ускладнює забезпечення рівних умов доступу до нього сільськогосподарським підприємствам;

7) посилення проявів ірраціонального виростання природно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і підвищення рівня негативного впливу антропогенного навантаження на екосистеми сільських територій;

8) умови підвищеної нестабільності інституційно-ринкового середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, що потребують адекватної структуризації та управління господарськими ризиками;

9) поширення у світовій практиці застосування інструментів створення штучних інституційних обмежень, ведення так званих «економічних війн» і реалізації заходів економіко-правового тиску на господарюючих суб'єктів;

10) тотальна інформатизація господарсько-економічних відносин, що в умовах автоматизації підсистем управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств змінює транзакційні витрати і структуру формування собівартості аграрної продукції.

Парадигма інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств полягає в його дуальній природі. Так, з одного боку, інституційно-економічний механізм є результатом взаємодії безпосередньої дії чинників формального і неформального інституційного середовища, а з іншого – структурні характеристики цього механізму заздалегідь визначаються ресурсно-функціональними можливостями господарювання сільськогосподарських підприємств в умовах динамічної зміни параметрів продовольчого ринку. Специфіка інституційно-економічного механізму полягає в

тому, що він структурує впливи не лише внутрішнього характеру, а й зовнішнього. Адже цілком очевидно, що параметри забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств залежать від сукупності детермінант, розвиток яких не завжди є керуваними для управлінського персоналу підприємств. У цьому контексті доцільно виділити інституційно-правові параметри функціонування продовольчого ринку, базові засади провадження антимонопольної політики в аграрній сфері, можливості забезпечення рівного доступу до ресурсів, інституційний базис регулювання відносин із контрагентами тощо. З огляду на це адекватність інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств характеризується ступенем відповідності його розвитку вимогам і потребам середовища ринково-економічного обігу, що сформувалися на конкретному етапі трансформаційних перетворень аграрної сфери.

Онтологічний зміст поняття «механізм» полягає в наборі сукупності взаємопов'язаних складових елементів, що гармонійно взаємодіють між собою для досягнення сформованої кінцевої мети. Ефективність функціонування конкретного механізму визначається такими критеріями, як відповідність його структурної будови специфіці поставлених стратегічних завдань; рівень злагодженості і системної взаємодії складових елементів механізму; збалансованість рушійних сил і противаг у підсистемі ієрархічного розподілу повноважень та обов'язків; відповідність ресурсного забезпечення цільового механізму до протистояння наростаючим викликам, ризикам і загрозам; здатність до оперативного аналізу умов середовища та розроблення пріоритетних варіантів управлінських рішень; підходи до організації самоконтролю механізму в контексті реалізації покладених на нього функцій.

Науковці Ю. Лисенко і П. Єгоров тлумачать механізм як систему формування цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [10]. Таке трактування видається дещо обмеженим, адже позиціонування механізму винятково через призму цілей і стимулів враховує радше соціально-психологічний аспект і фактично залишає поза увагою економічний складник

та ресурсний базис налагодження ефективного функціонування механізму.

Вчені Є. Ануфрієва та Г. Кучерук під механізмом у системі економічних відносин на мікрорівні розуміють комплекс методів, засобів і прийомів, які є взаємоузгодженими та взаємопов'язаними між собою з метою забезпечення підтримки реалізації управлінської діяльності на підприємстві. Нормативним базисом регулювання прикладних аспектів організації функціонування цільового механізму автори визначають стратегічні, тактичні та оперативні плани, програми, проекти та нормативи, що затверджені топменеджментом підприємства та спрямовані на забезпечення ефективності і координації дій складових елементів цього механізму [11].

Механізм як категорія є інструментом, що забезпечує поступальний розвиток об'єкта, на який спрямовано рушійну силу чинників зовнішнього середовища. Структура та зміст механізму зазнають змін у процесі розвитку суспільного виробництва. У зв'язку з цим конкретна соціально-економічна система має бути наділена адекватним механізмом, що спроможний продукувати стратегічні напрями вирішення пріоритетних проблем відповідно до сформованих умов на кожному з етапів поступального розвитку [12].

З позицій управлінського підходу тлумачать механізм такі науковці, як Г. Козаченко (інструмент управління, що є сукупністю управлінських елементів і способів їх організації, інформаційної, мотиваційної та правової підтримки, шляхом використання яких забезпечується досягнення певної мети функціонування об'єкта [13]), Л. Шимановська-Діаніч та В. Власенко (оптимальна сукупність засобів, методів, важелів і факторів впливу керуючої підсистеми об'єкта управління з метою виконання місії та досягнення цільових результатів [14]), І. Циглик (сукупність економічних методів і важелів впливу, які діють на всіх рівнях управління і дають змогу, відповідно до об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, досягати ключових соціально-економічних цілей, що поставлені на конкретному етапі розвитку об'єкта [15, с. 3]). Дотримання управлінського підходу під час дослідження онтологічного змісту механізму є цілком виправданим, адже його функціонування спрямоване на забезпечення керуваності цільових процесів у контексті досягнення стратегічної мети об'єкта.

На думку Ю. Лузана, механізм є системою елементів і зв'язків, що забезпечує функціо-

нування і розвиток конкретного об'єкта. Теоретична суть механізму в системі координат економічних відносин проявляється в діалектичній єдності змісту і форми. Зміст характеризується фундаментальними засадами виробничих відносин, які визначають цей механізм, а форма – системою його організаційного втілення. У ринкових умовах механізм регулювання відносин між суб'єктами господарювання реалізується через дію економічних законів. Механізм формує умови для ефективного використання ресурсного потенціалу на засадах гармонізації інтересів учасників суспільно-економічного обміну, гарантування соціальної справедливості та посилення екологічної спрямованості розвитку господарських процесів [16, с. 13, 15].

Таким чином, механізм регулювання економічних процесів і явищ структурує відносини між суб'єктами господарювання, мінімізує конфліктне середовище їх розвитку, мобілізує сильні сторони економічних агентів і нівелює їх недоліки, що в сукупності формує передумови для обґрунтування та прийняття оптимального варіанту управлінського рішення в аспекті вирішення цільової проблеми.

Необхідно зазначити, що для будь-якого механізму характерними є такі ключові ознаки, як структурна будова, що передбачає наявність певних складових елементів, сукупність взаємозв'язків між ними, а також рухомість усіх складових елементів механізму. У контексті цього поняття «механізм» позиціонують, з одного боку, як складну систему, що характеризується певною сукупністю структурних частин (елементів) та взаємовідносинами між ними; з іншого – як цілісний інструмент ре-

лізації цілей об'єкта. Формалізація механізму вимагає дотримання обґрунтованої позиції, що базується на використанні передових методів, способів і прийомів, які враховують специфіку обставин середовища, в якому безпосередньо функціонує цей механізм [17, с. 6, 7]. Якісною характеристикою будь-якого механізму є його надійність, що визначається здатністю до реалізації покладених на нього функцій в умовах не лише динамічної зміни середовища, але й дестабілізуючого впливу загроз. З огляду на це ієрархічна структура будь-якого механізму має включати наявність складових підсистем і блоків, які взаємодіють між собою на засадах автономних взаємозв'язків. Таким чином, зупинка чи порушення ресурсно-функціональної спроможності одного із складових елементів цільового механізму дасть змогу мінімізувати потенційні втрати та уникнути зупинки і збоїв у його роботі.

Висновки з цього дослідження. Отже, кожна з виділених позицій вчених є досить обґрунтованою, а її дотримання – раціональним, залежно від особливостей досліджуваної проблеми, галузевої сфери та стратегічної мети функціонування конкретного механізму. Водночас для регулювання відносин і забезпечення підтримки процесів, пов'язаних із формуванням конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, доцільно застосовувати відповідний інституційно-економічний механізм, адже саме він здатен найбільш адекватно та комплексно задовольнити ресурсно-управлінські потреби в розрізі функціональних компонент забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко В.В. Загрози функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій: структурно-функціональний аспект. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8(182). С. 195–204.
2. Мочерний С.В. Економічна теорія : підручник. Київ: Знання, 1999. 292 с.
3. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі. Економіка України. 2007. № 3. С. 60–67.
4. Бакаренко Н.П. Сутнісно-структурна характеристика дефініції «фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств». Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 7. С. 77–81.
5. Грішнова О.А., Василик О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності. Вісник Прикарпатського університету. 2008. Вип. 6. С. 22–27.
6. Мандзюк О.М. Сутність та особливості організаційно-економічного механізму трансформації відносин власності. Вісник національного університету водного господарства та природокористування. 2011. № 2. С. 139–144.
7. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. 504 с.
8. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія. Харків : ХДЕУ, 2002. 364 с.

9. Поснова Т.В. Соціальний механізм економічної безпеки. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 1(64). С. 64–69.
10. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством. Економіка України. 1997. № 1. С. 86–87.
11. Ануфрієва Є.І., Кучерук Г.Ю. Аналіз методів технологічного оновлення авіатранспортних підприємств. Економіка. Фінанси. Право. 2009. № 8. С. 17–19.
12. Білик В.О., Саблук П.Т. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: ІАЕ, 1999. 468 с.
13. Козаченко Г.В. Організаційно-економічний механізм як інструмент управління підприємством. Економіка. Менеджмент. Підприємство. 2003. № 11. С. 12–13.
14. Шимановська-Діанич Л.М., Власенко В.А. Методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління розвитком систем споживчої кооперації України. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації. 2007. Вип. 3 (25). С. 119–123.
15. Цигилик І.І. Підприємство і внутрішній економічний механізм в умовах підприємництва. Економіка. Фінанси. Право. 2006. № 11. С. 3–9.
16. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 485 с.
17. Козловський В.О., Дончак Л.Г. Внутрішній економічний механізм виробничих підприємств: монографія. Тернопіль: Крок, 2013. 203 с.

REFERENCES:

1. Boyko V.V. Zagrozy funktsionuvannyu gospodars'kogo mekhanizmu rozvitku sil's'kikh teritoriy: strukturno-funktsional'niy aspekt. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2016. № 8(182). S. 195–204.
2. Mocherniy S.V. Ekonomichna teoriya : pidruchnik. Kiiv: Znannya, 1999. 292 s.
3. Chukhno A. Gospodars'kiy mekhanizm ta shlyakhi yogo vdoskonalennya na suchasnomu etapi. Ekonomika Ukraini. 2007. № 3. S. 60–67.
4. Bakarenko N.P. Sutnisno-strukturna kharakteristika definitsii "finansovo-ekonomichniy mekhanizm upravlinnya diyal'nistyu pidpriyemstv". Investitsii: praktika ta dosvid. 2012. № 7. S. 77–81.
5. Grishnova O.A., Vasilik O.V. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm upravlinnya intelektualizatsiyeyu trudovoi diyal'nosti. Visnik Prikarpat's'kogo universitetu. 2008. Vip. 6. S. 22–27.
6. Mandzyuk O. M. Sutnist' ta osoblivosti organizatsiyno-ekonomichnogo mekhanizmu transformatsii vidnosin vlasnosti. Visnik natsional'nogo universitetu vodnogo gospodarstva ta prirodokoristuvannya. 2011. № 2. S. 139–144.
7. Sitnik L.S. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm antikrizovogo upravlinnya pidpriyemstvom. Donets'k : IEP NAN Ukrainy, 2000. 504 s.
8. Tridid O. M. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm strategichnogo rozvitku pidpriyemstva : monografiya. Kharkiv : KhDEU, 2002. 364 s.
9. Posnova T. V. Sotsial'niy mekhanizm ekonomichnoi bezpeki. Naukoviy visnik Natsional'nogo universitetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). 2014. № 1(64). S. 64–69.
10. Lisenko Yu., Yegorov P. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm upravlinnya pidpriyemstvom. Ekonomika Ukrainy. 1997. № 1. S. 86–87.
11. Anufriyeva Ye.I., Kucheruk G.Yu. Analiz metodiv tekhnologichnogo onovlennya aviatransportnikh pidpriyemstv. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2009. № 8. S. 17–19.
12. Bilyk V.O., Sabluk P.T. Osnovy ekonomichnoi teorii: navch. posib. Kiiv: IAE, 1999. 468 s.
13. Kozachenko G. V. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm yak instrument upravlinnya pidpriyemstvom. Ekonomika. Menedzhment. Pidpriyemstvo. 2003. № 11. S. 12–13.
14. Shimanov's'ka-Dianich L. M., Vlasenko V.A. Metodichniy pidkhid do formuvannya organizatsiyno-ekonomichnogo mekhanizmu upravlinnya rozvitkom sistem spozhivchoi kooperatsii Ukrainy. Naukoviy visnik Poltav's'kogo universitetu spozhivchoi kooperatsii. 2007. Vip. 3 (25). S. 119–123.
15. Tsigilik I. I. Pidpriyemstvo i vnutrishniy ekonomichniy mekhanizm v umovakh pidpriyemnitstva. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2006. № 11. S. 3–9.
16. Luzan Yu.Ya. Organizatsiyno-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennya rozvitku agropromislovogo virobnitstva Ukrainy: monografiya. Kiiv: NNTs IAE, 2010. 485 s.
17. Kozlov's'kiy V.O., Donchak L.G. Vnutrishniy ekonomichniy mekhanizm virobnichikh pidpriyemstv: monografiya. Ternopil': Krok, 2013. 203 s.